

VÝZKUM RIZIKOVÝCH FAKTORŮ SOUVISEJÍCÍCH S EXISTENCÍ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH ROMSKÝCH LOKALIT VE MĚSTĚ PŘEROVĚ

Daniel Topinka
Klára Janoušková
(Eds.)

2009

Zadavatelem výzkumu
je Agentura pro sociální začleňování
v romských lokalitách – Úřad vlády
ČR.

SHRUTÍ VÝZKUMNÉ ZPRÁVY

SocioFactor s.r.o.

Chopinova 523/10

702 00 Ostrava – Přívoz

dvv@sociofactor.eu

1. ÚVOD	3
1.1. VÝZKUMNÁ METODOLOGIE.....	4
1.2. REALIZACE VÝZKUMU.....	6
2. VÝSLEDKY VÝZKUMU.....	7
2.1. IDENTIFIKACE SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT VE MĚSTĚ PŘEROVĚ	7
2.2. DIVERZITA LOKALIT	12
2.3. SOUŽITÍ S MAJORITNÍ SPOLEČNOSTÍ	14
3. RIZIKOVÉ OBLASTI SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ	17
3.1. <i>Podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách</i>	<i>17</i>
3.2. <i>Finanční strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit.....</i>	<i>18</i>
3.3. <i>Bydlení v sociálně vyloučených lokalitách</i>	<i>19</i>
3.4. <i>Kriminalita jako strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit.....</i>	<i>20</i>
3.5. <i>Důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávacím procesu</i>	<i>22</i>
4. DOPORUČENÍ.....	24
4.1. PODOBA ZÁVISLOSTÍ V SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH.....	24
4.2. FINANČNÍ STRATEGIE OBYVATEL SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	25
4.3. BYTOVÁ SITUACE A KVALITA BYDLENÍ	26
4.4. KRIMINALITA JAKO ADAPTAČNÍ STRATEGIE	28
4.5. DŮSLEDKY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ VE VZDĚLÁVACÍM PROCESU	29

1. ÚVOD

Předkládaná zpráva představuje shrnutí výsledků výzkumu s názvem *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*, který pro Úřad vlády, Odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách (Agentura pro sociální začleňování) zpracovala společnost SocioFactor s. r. o. Podrobné informace o výsledcích výzkumu obsahuje stejnojmenná výzkumná zpráva *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově* (Eds: Topinka, D.; Janoušková, K.; 2009).

Sociální vyloučení romských lokalit ve městě Přerově se dostalo do širšího povědomí veřejnosti České republiky díky dvěma událostem, které se udály v letošním roce. Jednalo se o květnový mítink Dělnické strany a zejména pak dubnový pochod radikálů městem, který procházel místy obývanými Romy. Organizátoři svolávali své příznivce a sympatizanty prostřednictvím webových stránek, kde také zveřejňovali xenofobní a rasizující výroky namířené proti Romům. Extremisté vyzývali k „etnické segregaci“ a ještě více vyhrocovali už tak napjatou situaci mezi romskými a neromskými obyvateli města Přerova. Tyto události ovlivnily způsob vnímání místní situace systémovými aktéry a také Romy, radikálové by asi nebyli spokojeni s tím, že mnohé vlivy byly nezamýšleně pozitivní a integrující. Také tento výzkum byl zadán v reakci na sílící xenofobní tendence extremistů, kteří si pro své aktivity vybrali právě Přerov.

Cílem výzkumu bylo zmapování romských sociálně vyloučených lokalit v Přerově s důrazem na oblasti, které jsou, z hlediska sociálního vyloučení vnímány jako nejrizikovější. Pro hlubší prozkoumání bylo vytipováno pět rizikových oblastí: podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách; finanční strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit; podoba bydlení v sociálně vyloučených lokalitách; kriminalita jako adaptační strategie na situaci sociálního vyloučení a důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávacím procesu.

Oblasti byly identifikovány kombinací dvou zdrojů. Prvním zdrojem byly úvodní, mapující rozhovory s experty. Ti měli možnost vyjádřit se k sociálně patologickým jevům spojeným se sociálním vyloučením romských lokalit ve dvou úrovních. Jednak byli požádáni, ať vytipují nejpalčivější problémy, jednak mohli identifikovat takové sociálně patologické jevy, které by rádi hlouběji zmapovali, neboť informace o nich považují za nedostatečné. Druhým primárním zdrojem pro identifikaci relevantních oblastí byly předchozí výzkumné zprávy, konkrétně zprávy Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně (*Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice*, 2008). Induktivní strategie modelující zpracovaná témata byla použita pouze v této startovací fázi, po které byly oblasti pevně stanoveny. Jejich pozdější obměna nebyla možná vzhledem k časovým mantinelům výzkumu. Podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách byla zvolena proto, že o ní oslovení experti neměli bližší povědomí. Zbylá témata byla zvolena pro jejich pocíťovanou závažnost.

1.1. Výzkumná metodologie

Vzhledem k tématům byla zvolena kombinace několika výzkumných technik, které byly v rámci šetření kombinovány. Těmi hlavními byly individuální polostrukturované rozhovory s experty, mentální mapování, focus groups, etnografické pozorování, nestrukturované rozhovory s obyvateli sociálně vyloučených lokalit a analýza dokumentů. Nutnost kombinovat výzkumné metody a techniky vyvstala z potřeby porozumět velkému množství jevů a událostí v kontextu městského prostoru a zajistit potřebnou validitu výzkumu. Různé způsoby nahlížení umožnily propojit v závěrech a doporučeních informace získané věrohodnými a srozumitelnými způsoby zjištění. Při plánování výzkumu jsme kladli důraz na uchopování zkoumaných jevů z různých úhlů pohledů, zpracovávání různých zdrojů dat, propojování způsobů interpretací, výzkumnických perspektiv a přístupů k analýze. Integrovaný přístup kombinoval různé způsoby zjišťování dat (od obyvatel sociálně vyloučených lokalit, od systémových aktérů, od expertů, ze statistik, z pozorování, z dokumentů).

Kombinace metod umožnila tzv. triangulaci, tedy kontrolu pravdivosti zjištění z více zdrojů, a tím ošetřila validitu získaných informací. Každá metoda přitom měla ve výzkumu své místo. Technika mentálního mapování upřesnila rozlohu a ohraničení sociálně vyloučených lokalit. Profesionálové, kteří se s problematikou sociálně vyloučených lokalit setkávají v rámci výkonu své profese, byli požádáni, ať na list papíru nakreslí, kde podle nich romské sociálně vyloučené lokality leží, kde jsou jejich hranice a jak velké tyto lokality jsou. Takto získané údaje byly následně porovnány s etnografickým pozorováním. Obě metody vedly k přesné lokalizaci a verifikaci ohraničení romských sociálně vyloučených lokalit. Individuální polostrukturované rozhovory s experty umožnily expertní zmapování vybraného tématu. Ukázaly, jak oblast vnímají systémoví aktéři, kteří se v ní každodenně pohybují a profesně se jí věnují. Takovými experty byli např. sociální pracovníci, úředníci, zástupci policie apod. Na experty byla zacílena také další metoda – focus groups. Cílem pěti skupinových rozhovorů bylo zmapování perspektiv, zkušeností a potenciálu aktérů v dané oblasti. V rámci skupinového rozhovoru na sebe systémoví aktéři mohli reagovat a doplňovat ve vzájemné interakci svá stanoviska. Přímo v lokalitách proběhlo etnografické pozorování doplněné o rozhovory s obyvateli lokalit. Ve zprávě jsou proto zachyceny dvě perspektivy: jak perspektiva systémových aktérů, tak perspektiva obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Kontext výzkumu dodává historická perspektiva vývoje problematiky v Přerově, která je v úplném znění výzkumné zprávy taktéž obsažena. Ta je postavena na poslední ze jmenovaných metod, na studiu a analýze dokumentů. Analýze byly podrobeny dobové zprávy, zápisy ze zasedání oficiálních orgánů, apod. Analýza dokumentů, resp. diskurzivní analýza, byla také použita při studiu regionálních médií, konkrétně Přerovského deníku.

Před prezentací výsledků výzkumu musíme vymezit perspektivu výzkumníků a některé sporné metodologické otázky. V první řadě musíme, pro účely předkládaného výzkumu, odpovědět na tradičně diskutovanou otázku, koho jsme považovali za Roma. Vymezení je důležité, v politické praxi vede nejasnost v této

věci k problematickým rozhodnutím a opatřením. V dosavadní sociálně vědní diskusi existují tři hlavní pohledy na to, koho lze považovat za Roma.¹ První pohled pracuje s romskou kulturou. Romem je míněn ten, kdo si osvojil a praktikuje určitý komplexní systém hodnot norem a principů, tedy systém, který identifikujeme jako romskou kulturu. Druhý pohled se přiklání k tomu, že za Roma by měl být považován ten, kdo se sám jako Rom identifikuje. Konečně třetí pohled se opírá o romství jako o charakteristiku připsanou zvnějšku. Romem se stává ten, kdo je za Roma považován významnou částí svého okolí. Většinou je tato identifikace založena na jakémsi typickém vzhledu. V této studii pracujeme se třetí variantou vymezení. Za Romy tedy považujeme ty občany města Přerova, kteří jsou takto označováni svým okolím. Nepřihlížíme k tomu, k jaké národnosti se osoba sama hlásí. Z výše uvedených cílů výzkumu také vyplývá, že předmětem našeho zájmu nejsou Romové v Přerově jako takoví, ale jen ti Romové v Přerově, kteří žijí v lokalitách označovaných za sociálně vyloučené. Legitimitu takto vymezené cílové skupiny opíráme společně se zadavatelem výzkumu o doloženou skutečnost, že když chudí a sociálně vyloučení žijí na jednom izolovaném místě, a navíc jsou označováni jako jiní pro svůj fyzický vzhled (příkládá se jim jiná etnicita), jejich problémy narůstají a pro společnost jako celek se tím situace stává hůře řešitelnou.

Obdobně musíme vymežit perspektivu svého nahlížení na sociální vyloučení a rizikové faktory s ním spojené. Společně s Moravcem chápeme sociální vyloučení jako problém povahy sociální a ekonomické (Moravec 2006). Proto podle nás není užitečné chápat problém sociálně vyloučených romských lokalit jako problém romského etnika. Naopak, jak jmenovaný autor píše, „eticita funguje jako klapky na očích –

nutí dívat se jen jedním směrem, zveličovat nepodstatné, přehlížet důležité a vynalézat, co není“ (str. 23). Také pro systémové aktéry z řad veřejnoprávních institucí by toto vymezení mělo být stěžejní. Takto s ním totiž pracuje i oficiální diskurz sociální politiky Evropské unie.² Sociální vyloučení je v něm chápáno jako důsledek kombinovaného vlivu nezaměstnanosti, nízké vzdělanosti a kvalifikace, nízkého příjmu, neadekvátního bydlení, zhoršeného životního prostředí, vysoké kriminality, nedostupné lékařské péče, kvalitního vzdělávání apod.

Sociální vyloučení, potažmo proces sociálního vylučování, je důležité nazírat jako oboustranný proces. Ze strany společnosti se jedná o odsouvání určitých osob na okraj společnosti (marginalizace) nebo mimo ni (exkluze), ze strany sociálně vyloučených se jedná o volbu určitých životních strategií. Proto na sociálně vyloučené nelze pohlížet pouze jako na oběti, ale také jako na sociální aktéry, kteří volí tvář v tvář svému vyloučení určité strategie. Často se stává, že strategie,

¹ Moravec, Š. Nástin problematiky sociálního vyloučení romských populací. In Hirt, T., Jakoubek, M.: Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň 2006.

² Mareš, P.: Co s konceptem sociální exkluze v české společnosti? In: Mareš, P. (ed.): Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze. Masarykova univerzita, Brno: 2007.

kteřá je v dané situaci individuálně racionální, je z hlediska hlavního proudu společnosti maladaptivní.

1.2. Realizace výzkumu

Výzkum byl realizován od poloviny července do konce září roku 2009. Probíhal ve čtyřech základních fázích. V první fázi byly na základě analýzy dostupných dokumentů a předchozích výzkumů identifikovány romské sociálně vyloučené lokality ve městě Přerově (jejich následná verifikace proběhla pomocí mentálního mapování systémových aktérů). Ve druhé fázi proběhly individuální rozhovory s experty, jejichž cílem bylo orientační zmapování každé z pěti vytipovaných rizikových oblastí. Komunikačními partnery byli zástupci Magistrátu města Přerova, pracovník Agentury pro sociální začleňování, pracovníci nestátních neziskových organizací, zástupci státní a městské policie a zástupci základních škol. Po rámcovém zmapování tématu následovala fáze terénní. Proškolení tazatelé se pohybovali po sociálně vyloučených lokalitách, kde situaci rizikových oblastí mapovali očima Romů. Čtvrtou fází byly focus groups se systémovými aktéry. Místní systémoví aktéři byli na základě vztahu k příslušným tématům pozváni ke skupinovým rozhovorům, ve kterých byla situace mapována z jejich perspektivy. Těmito aktéry byli výše jmenovaní pracovníci a zástupci dalších organizací (viz popis jednotlivých rizikových oblastí). Paralelně proběhlo sčítání romských obyvatel v sociálně vyloučených lokalitách, byla vytvořena sociálně demografická analýza Přerova, mapa sociální segregace a analýza místních médií.

Na tvorbě výzkumné zprávy se podílel multidisciplinární tým, který zahrnoval profese sociologa, psychologa, andragoga, sociálního a kulturního geografa a sociálního pracovníka. Multidisciplinarita ovlivnila celkovou podobu textu – různorodost pohledů a interpretací a také pojmových aparátů, která pramení z odlišných paradigmat a přístupů, se promítla do výsledného textu. Editoři usilovali o koherentnost textu, který multidisciplinarita úspěšně narušovala.

2. VÝSLEDKY VÝZKUMU

Výsledky výzkumu prezentujeme ve čtyřech tematických celcích. Prvním je identifikace sociálně vyloučených lokalit ve městě Přerově. Po něm následuje popis diverzity lokalit. Třetí téma pojednává o soužití obyvatel sociálně vyloučených lokalit s majoritní společností. Čtvrtým celkem jsou rizikové oblasti sociálního vyloučení. Ty obsahují problematiku závislostí, finančních strategií, bydlení, kriminality a důsledků sociálního vyloučení ve vzdělávání.

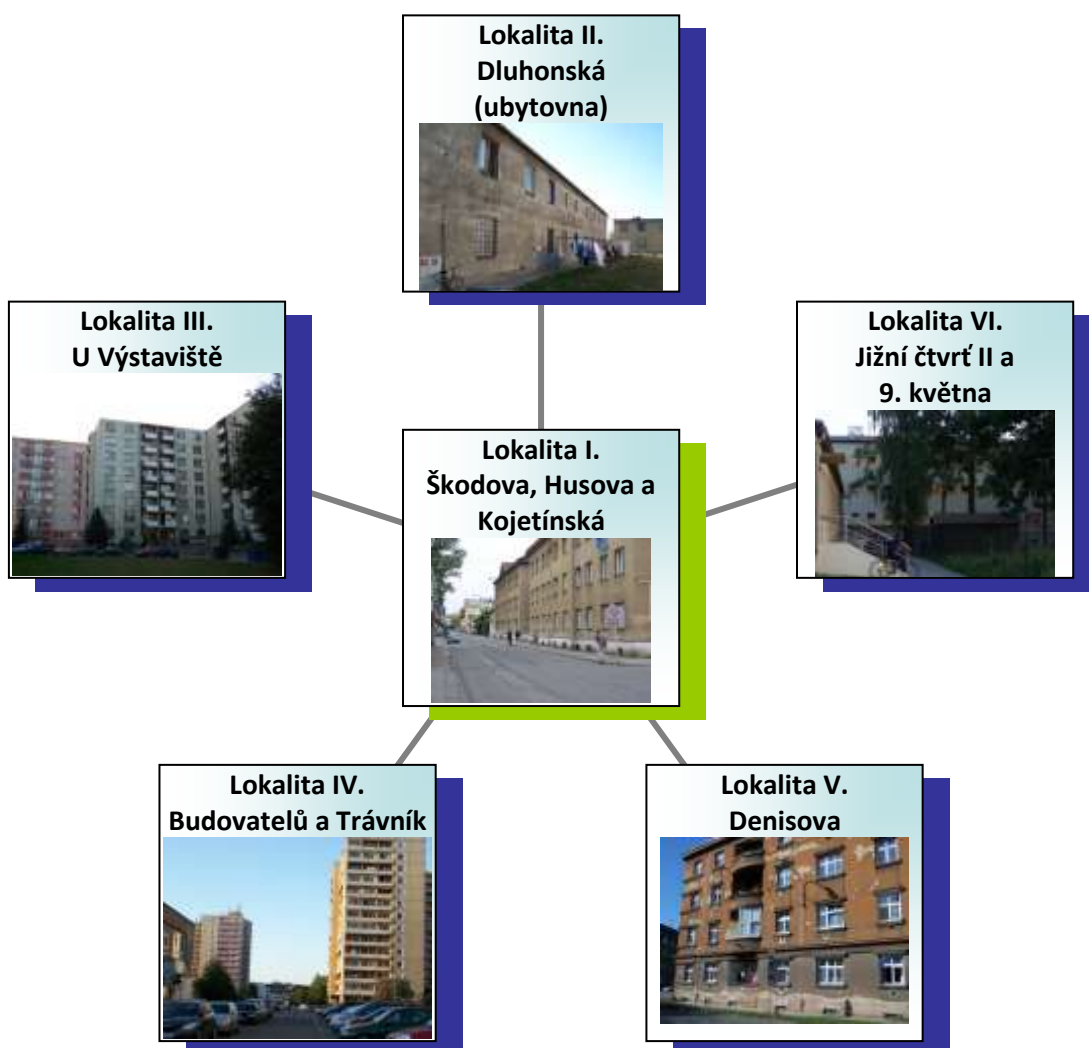
2.1. Identifikace sociálně vyloučených lokalit ve městě Přerově

Problém sociálně vyloučených lokalit ve městě Přerově je soustředěn velmi výrazně do shluku ulic **Škodova, Husova, Kojetínská a Tovačovská**. Podle našich zjištění v nich žije celkem **836 osob**. V míře přesahující devadesát procent se jedná o Romy. V následující tabulce uvádíme počty obyvatel sociálně vyloučených lokalit ve srovnání s údaji z dříve realizovaných výzkumů.

Zdroj údajů	Gabalova zpráva	FSS	IPRM/terénní sociální pracovníci města	Naše údaje
	Rok 2005/06	Rok 2008	Rok 2008	Rok 2009
Kojetínská	701–800	-	700–800	244
Osob celkem				
Dospělí ; Romové	-	-	-	86
Děti do 14 let; Romové	-	-	-	151
Senioři; Romové	-	-	-	2
Neromové	140–160	-	140–160	5
Rodiny celkem	-	-	-	35
Tovačovská	76–100	-	-	34
Osob celkem				
Dospělí ; Romové	-	-	-	21
Děti do 14 let; Romové	-	-	-	10
Senioři; Romové	-	-	-	0
Neromové	-	-	-	0
Rodiny celkem	15–20	-	-	4
Škodova	901–1000	-	900–1000	107
Osob celkem				
Dospělí ; Romové	-	-	-	41
Děti do 14 let; Romové	-	-	-	62

Senioři; Romové	-	-	-	0
Neromové	-	-	50–100	4
Rodiny celkem	-	-	-	20
Husova Osob celkem	901–1000	-	900–1000	451
Dospělí ; Romové	-	-	-	247
Děti do 14 let; Romové	-	-	-	180
Senioři; Romové	-	-	-	4
Neromové	-	-	315–350	20
Rodiny celkem	-	-	-	-
Denisova (vč. Fr. Rasche) Romů celkem	30%	-	112	72
Dospělí ; Romové	-	-	-	34
Děti do 14 let; Romové	-	-	-	34
Senioři; Romové	-	-	-	4
Rodiny celkem; Romové	-	-	-	20
Romové v sociálně vyloučených lokality celkem (bez Denisovy)	2 579–2 900	1 200 – 1 500	2 500–2 900	836
Romové v Přerově Celkem	4 500–5 000	-	3 500–4 000	-

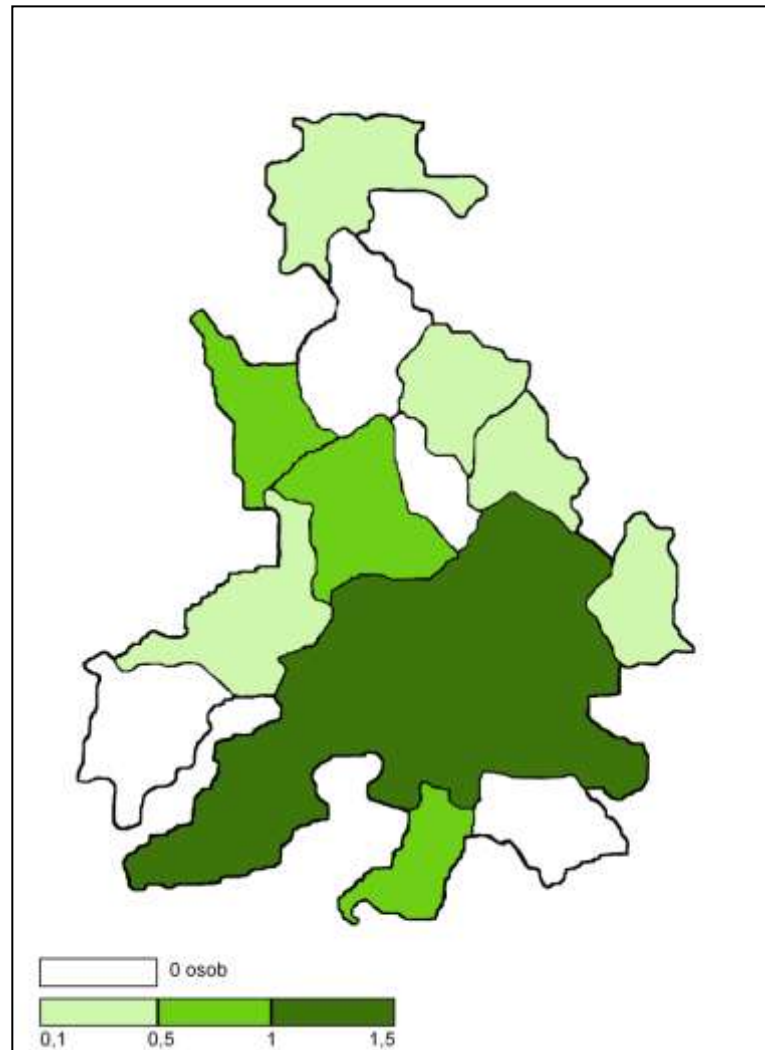
Vedle těchto „známých“ míst ale ve městě nalzáme i další početně menší rozptýlené (clustering) koncentrace osob ve vysokém riziku sociálního vyloučení – jedná se o soukromou ubytovnu v ulici Dluhonská, dále o Jižní čtvrť a ulici 9. května (sídlí v ní Azylový dům pro matky s dětmi), ulici Denisova a dále tři sídlištní komplexy: ulice U Výstaviště (ubytovna Červeného kříže), ulice Budovatelů (ubytovna pro matky s dětmi provozovaná Sociálními službami města Přerova), Trávník a ulice Hranická a Pod Skalkou v Předmostí. Tato místa nejsou sociálně vyloučenými lokalitami, ale lokalitami koncentrujícími sociálně vyloučené jedince. Co se týká otázky sociální spravedlnosti, v Přerově se podle zmíněných adres jedná o velmi silný etnizovaný aspekt sociálního vyloučení, které se především týká Romů.

Míru segregace lokalit jsme zjišťovali pomocí lokalizačního kvocientu, který měří relativní koncentraci skupiny obyvatelstva v určité územní jednotce. Výsledky jsme vyjádřili kartograficky. Nejvíce vypovídající a současně zjistitelnou skupinou byli příjemci dávek. Z praktických důvodů jsme se rozhodli pro výběr skupiny osob v hmotné nouzi, které vyřizují sociální odbory pověřených obecních úřadů. Díky nadstandardní spolupráci s městem a příslušným odborem jsme za důsledně zajištěných a dohodnutých podmínek anonymity získali počty osob v hmotné nouzi (nikoliv jména a adresy) bydlících v jednotlivých ulicích města. Osoby v hmotné nouzi jsou ty „úplně nejchudší“ a mohou pobírat tyto dávky: příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc. Všichni tito pobíratelé mají hraniční příjmy, jsou zcela ohroženi sociální exkluzí. Samozřejmě se setkáváme s jistými limity a nepřesnostmi. Na seznamu nenalezneme ty osoby, které nesplňují kritéria dávek, a také osoby, které bydlí v místě bez ohlášení. Po propočtu lokalizačních kvocientů na základě získaných dat z prvního zářijového týdne jsme sestavili následující mapu prostorové distribuce osob pobírajících dávky v hmotné nouzi ve městě Přerově.

Osoby pobírající dávky v hmotné nouzi

Lokalizační kvocient osob pobírajících dávky v hmotné nouzi ve městě Přerově
(září 2009)

Pro vytvoření mapy byl využit lokalizační kvocient, který měří relativní koncentraci skupiny obyvatelstva v určité územní jednotce.

$$Lqi = Si / A$$

Si = podíl příslušníků skupiny X v územní jednotce i

A = podíl příslušníků skupiny X v širším teritoriu

Pokud hodnota kvocientu přesahuje 1, znamená to, že skupina X je relativně více koncentrována v územní jednotce v porovnání se širším celkem, hodnoty větší než 2 by indikovaly vysokou míru koncentrace sledovaného jevu. V analýze je použit

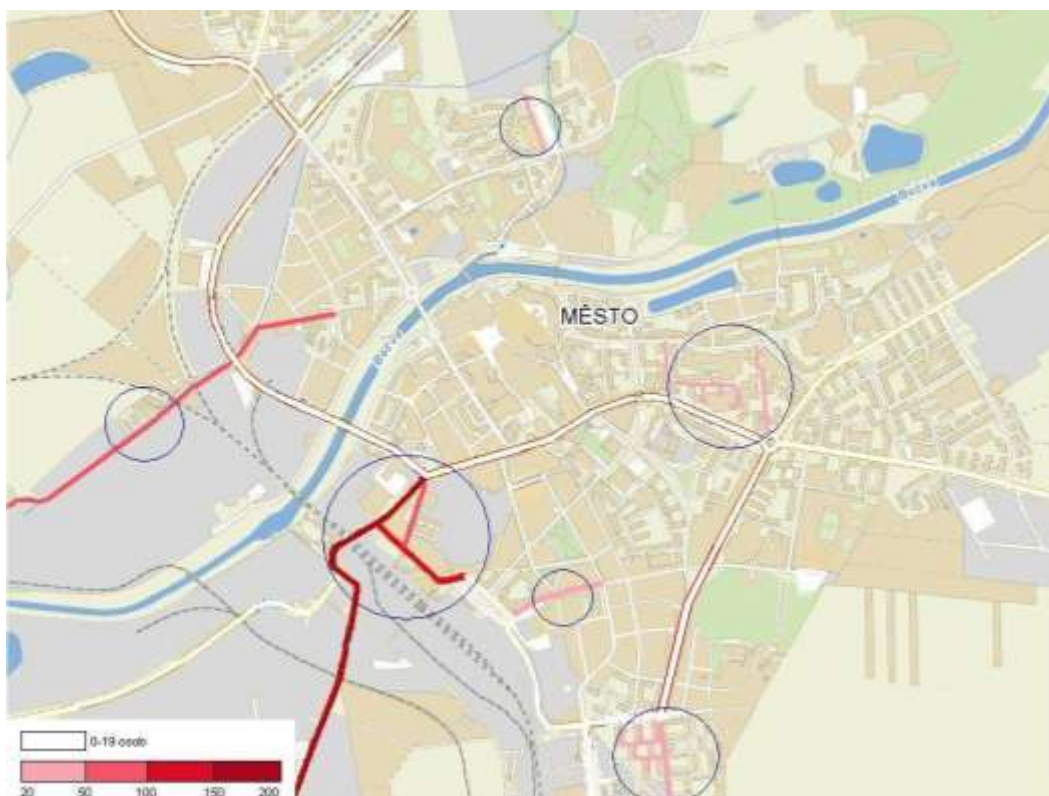
lokalizační kvocient pro hodnocení koncentrace osob pobírajících dávky v hmotné nouzi na úrovni městských částí Přerova. Lokalizační kvocient se běžně využívá k měření územní koncentrace i segregace obyvatelstva.

Z mapy vyplývá, že při porovnání koncentrace výše zmíněných osob v jednotlivých městských částech vůči celému městu Přerovu pouze v MČ Přerov-Město je podíl obyvatel pobírajících dávky v hmotné nouzi vyšší než ve městě Přerově.

Je zřejmé, že v absolutních číslech bydlí nejvíce obyvatel pobírajících dávky v hmotné nouzi v MČ Přerov-Město (934 osob), následuje Předmostí (62 osob). V ostatních městských částech už hovoříme pouze o desítky obyvatel či o jednotlivcích (Žeravice – 11 osob; Lověšice – 7 osob; Dluhonice – 4 osoby; Penčice, Kozlovice a Vinary – v každé MČ 2 osoby, Lýsky – 1 osoba). Ve městě Přerově tedy dostává dávky v hmotné nouzi 1025 obyvatel.

Pro bližší lokalizaci osob pobírajících dávky v hmotné nouzi jsme na mapě Přerova zvýraznili jednotlivé ulice, které obývá 20 a více výše zmíněných obyvatel. Takovéto ulice se nacházejí v MČ Přerov-Město a Přerov-Předmostí. Ulice jsou podle počtu osob pobírajících dávky v hmotné nouzi zvýrazněny různými odstíny červené barvy – od světlé (20–50 osob) po tmavou (150–200 osob). Méně než 20 osob jsme do mapy nezanášeli.

Počet osob pobírajících dávky v hmotné nouzi podle ulic - MČ Přerov-Město (září 2009)

Počet osob pobírajících dávky v hmotné nouzi podle ulic - MČ Přerov- Předmostí (září 2009)

2.2. Diverzita lokalit

Lokality Husova, Škodova, Kojetínská a Tovačovská vznikly v průběhu poslední dekády minulého století, jsou tedy relativně novodobými uskupeními. Proto **nemůžeme říci, že by jejich obyvatelé tvořili komunity v pravém slova smyslu** (přirozeně vytvořené celky s provázanými vnitřními vazbami). V lokalitách jsou zastoupeny jak blízké, tak vzdálené příbuzenské vazby, ty však jsou stejně významné, ne-li významnější napříč lokalitami. V rámci lokalit nalézáme spíše atomizované rodinné jednotky, které se neidentifikují ani s lokalitou, ani s ostatními obyvateli. Obyvatelé hovoří o touze dostat se z lokalit ven (kromě současného osazenstva ulice Tovačovské). Bylo by proto iluzorní přistupovat k lokalitám jako k romským rodinným či sousedským pospolitostem. Vzhledem k explicitnímu odstupu obyvatel od lokalit nelze bez změny stavu identifikaci s lokalitou jako s místem s atributy domova (prvky bezpečí a jistoty) bez výrazné proměny lokalit ani předpokládat.

Lokality jsou stratifikovány majetkově, subetnicky, rodově/kastovně, získaným statusem a dobou příchodu do lokality/města Přerova. Argument majetkové stratifikace by neměl být zneužíván k populistickému poukazování na domnělý vysoký životní standard rodin žijících v lokalitách. Většina rodin žije na hranici

relativní a absolutní chudoby. O absolutní chudobě hovoříme u rodin, které mají problém s uspokojováním svých základních životních potřeb. Není přitom rozhodující, zda tato neschopnost nastává vlivem nedostatečných příjmů nebo vlivem nevhodného hospodaření s penězi. Mějme na paměti, že ať tak či onak, chudoba se dotýká vždy celých rodin, tedy také např. dětí, které nemají možnost ovlivnit zdroje nebo hospodaření. Absolutní chudoba znamená absolutní nedostatek, tedy nedostatečné uspokojování takových základních potřeb, jakými jsou strava, oblečení či zdravotně nezávadné bydlení. O relativní chudobě hovoříme tehdy, je-li rodina schopna uspokojovat své základní potřeby, ale na úrovni, která je výrazně nižší než standard, který je ve společnosti obvyklý. Na první pohled se nemusí jednat o závažný problém, pro sociální vyloučení je však stejně stěžejní jako chudoba absolutní. Vytváří totiž situaci sociální deprivace, která způsobuje distanci od majoritního proudu společnosti. Relativní chudoba se v sociálně vyloučených lokalitách projevuje tak, že přestože v lokalitě vidíme např. satelity, mobilní telefony a automobily, jejich majitelé zároveň splňují znaky chudoby. To znamená, že nemají kvalitní stravu, nemají prostředky na dovolenou, z finančních (ale i jiných) důvodů se nepodílí na kulturním životě města, děti nenavštěvují hodnotné volnočasové aktivity a nejsou do nich investovány potřebné finanční zdroje pro jejich rozvoj apod. Někde jsou nicméně patrné rozdíly. Nejvíce se majetková stratifikace promítá do lokality Husovy. V té se setkávají rodiny s vyšším životním standardem (poměřováno ke zbytku lokality!), a naopak lidé, kteří své životní potřeby uspokojují na základní úrovni. V lokalitě se tak setkáme s kontrastem relativně kvalitních automobilů na straně jedné a dva roky odpojené elektřiny na straně druhé. Možná právě tato skutečnost přispívá ke zvláštní, obtížně popsatelné atmosféře, která v lokalitě, jako v jediné, panuje. Nově příchozí cítí, jako by na něj padala tíseň nenaplněných aspirací, frustrací starousedlických rodin, a naopak bezmocnost chudých, kteří jsou vystaveni každodennímu srovnávání s úspěchem sousedů. V lokalitě Kojetínské se setkáváme se všezahrnující chudobou, ze které vystupuje pouze jedna výjimka (zlé jazyky tvrdí, že se jedná o výjimku vzešlou z lichvy).

Subetnická stratifikace zahrnuje olšské Romy (Vlachike Roma), v jednom případě žijící, světe div se, v ulici Husově společně se slovenskými Romy. Za dobu výzkumu se nám nepodařilo odhalit, jak se olšská rodina v sociálně vyloučené lokalitě ocitla.

Rodovou/kastovní stratifikaci s konotacemi k tradiční romské rituální čistotě detailně popisují autoři nepublikovaného výzkumu Člověka v tísní. Nám nezbyvá, než jejich zjištění verifikovat. S vědomím zjednodušení hovoří o dvou hlavních rodových skupinách, které lze v Přerově nalézt. Jedna skupina je považována za váženější než skupina druhá. Jedná se o nositele těchto příjmení: Mirga, Klempár, Jano, Polhoš, Gábor, Ištánek, Ondič. V ulici Husově převládá tato váženější skupina, v ostatních lokalitách jsou rodové skupiny namíchány. Ve druhé skupině nalezneme tato příjmení: Horváth, Makuňa, Žiga, Čonka, Džuga, Bogol, Girga nebo Turták. Autoři upozorňují, že čím dál tím více dochází k nivelizaci tohoto rozlišení. Ve starších generacích byly tyto skupiny endogamní, v generacích mladších toto pravidlo polevuje. Dnes si životního partnera jedinec vybírá napříč skupinami a důležitější nežli původ a rodová příslušnost rodiny partnera je jeho kvalita coby budoucího rodiče a člena domácnosti a úroveň a pověst jeho nejužší orientační

rodiny (ve smyslu ekonomickém, sociálním a morálním). Jedná se tedy o kritéria shodná s těmi, které se uplatňují v neromské společnosti. Nicméně některé zkušenosti ukazují, že kastování stále v omezené míře přetrvává. Mnoho příslušníků mladší generace „ví“, které rodiny, resp. jejich prarodiče, jedli rituálně nečisté psí maso (někteří třicátníci dokonce tvrdí, že to zažili). Vedoucí jedné z ubytoven bojuje s nechutí jednotlivých rodin bydlet ve vedlejších místnostech. Solidární sítě spojené s pocitem soudržnosti jsou silnější po příbuzenské linii nežli po linii komunitní příslušnosti uvnitř lokality. Tradiční kastování je však rozmělněno získaným statutem, který je dalším ze stratifikačních kritérií. Stejně jako v majoritní společnosti platí, že se člověk k vyššímu postavení v rámci komunity může vypracovat. Relevantních kritérií je několik. Jako stěžejní se jeví schopnost získat finanční prostředky a majetek. Způsob je přitom důležitý jen v omezené míře. Pozitivně je hodnoceno, když je majetek získán bez vykořisťování spřízněných Romů, když je získán chytrostí a když je využíván k podpoře užší i širší rodiny. Dalším faktorem, který přispívá k možnosti získání dobrého postavení, jsou důležité kontakty, resp. schopnost využívání užitečných sociálních sítí (když potřebuji výhodně půjčit, vím kam jít; když potřebuji jinak pomoci, vím kam jít; když potřebuji najít práci, vím kam jít apod.).

Posledním aspektem, který vstupuje do stratifikace, je **doba příchodu do lokality**, ale také do města Přerova. Vyšší status má jednoznačně starousedlictví, které je vyzdvihoováno, nově příchozí (rozuměj pozdní vlny migrací Romů do Přerova ze Slovenska a stěhování do lokalit v druhé polovině devadesátých let) jsou často vnímáni jako lidé nedosahující srovnatelného statusu.

Současnou situaci Romů ve městě Přerově charakterizuje to, že dochází ke **generační diferenciaci sociální situace** romského etnika. Kultura první generace příchozích Romů (s jistými výhradami označována jako tradiční romská kultura) byla vlivem mnohočetných faktorů nahrazena specifickými kulturními vzorci, které jsou typické pro kulturu chudoby. Generační transfer provází rozpad rodinných autorit a situace druhé a třetí generace nese znaky mnohočetného sociálního vyloučení. U třetí generace se mísí přehnané aspirace, nejasná očekávání, demotivace, nedostatek podnětů, absence sociálních kontaktů mimo lokality, omezený jazykový kód a bariéry vůči okolí, což se v kombinaci s maladaptivními strategiemi a vznikem **etnický homogenizovaného vzdělávání** ve školství může stát v blízké budoucnosti velmi závažným sociálním problémem. Podstata problému vyžaduje soustavnou intervenci z oblasti sociální práce. Jejimi charakteristikami se stávají problémy sociální, nikoliv kulturní či etnické.

2.3. Soužití s majoritní společností

Situace, se kterou jsme se setkali v poměrně přehledném prostředí menšího města, jakým Přerov je, poukazuje na velmi silně vytvořené **bariéry nedůvěry** na „obou stranách“, která se v čase prohlubovala. Svět města je rozdělen etnickou hranicí na „my“ a „oni“. Dnešní situaci poznamenává velká míra napětí mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit a ostatními obyvateli města. Atmosféru nedůvěry

posiluje množství stereotypů a mýtů, které se časem utvořily na obou stranách, ale i událostí a jednání, díky nimž získává soužití vážné trhliny. Komunikace mezi oběma skupinami je mizivá. Naznačuje, že problémy v soužití obyvatel budou mít trvalejší ráz, mohou přerůst ze současné atmosféry napětí k větším sociálním tensím a konfliktům, zejména pokud nebudou současné problémy formulovány a řešeny, a hlavně implementovány vhodné intervenční strategie.

Pro soužití obyvatel romských sociálně vyloučených lokalit a příslušníků majoritní společnosti se jeví jako centrální problém **střet prostor, které jsou vnímány zároveň jako „romské“ a „majoritní“**, tedy jako „naše“ a „jejich“ a **vyloučení Romů z důležitých veřejných prostranství**. Prostorová dimenze života Romů ve městě Přerově ukazuje střet prostorů obývaných a užívaných majoritou a obývaných a užívaných Romy. Existují trasy, teritoria a spojnice, které Romové považují za svá území a jsou jako takové chápány i majoritou. Nutno podotknout, že se většinou jedná o území méně prestižní. Vedle dvorních traktů sociálně vyloučených lokalit jsou to některá přilehlá prostranství (např. břeh Bečvy za lokalitou Kojetínskou). Neromský obyvatel Přerova v těchto místech často ani jednou nebyl, nemá důvod je navštěvovat a možná z nich má nepříjemný pocit, který bychom mohli charakterizovat jako směsici strachu a nechuti. Dále existují teritoriální území, na která Romové naopak typicky nechodí, pouze existuje-li k tomu nějaký zvláštní podnět. Z těchto prostranství jsou Romové neviditelně vylučováni a dle komentáře jednoho z oslovených expertů se v tomto projevuje „*jejich nízké sebevědomí*“, které je způsobováno pocitem života v permanentně nepřátelském (rozuměj „bílém“) okolí, které určuje pravidla jejich životů a kterému ne vždy úplně rozumí. Tímto prostorem je např. náměstí. Posledními, asi nejviditelnějšími teritorii jsou ta, která si na jednu stranu Romové pomyslně nárokují (cítí se v nich bezpečně, přiléhají k „jejich“ prostředí), ale zároveň jsou využívána majoritou. Jedná se zejména o vnější části dvorních traktů sociálně vyloučených lokalit ulice Husova a Škodova. Pro příslušníky majoritní společnosti jsou to frekventované trasy pro pěší, které vedou od dopravních uzlů (vlakové nádraží, v blízkosti je také autobusové nádraží) směrem k centru města, odpočinkové zóny pro cestující (spravený prostor s lokomotivou a lavičkami mezi nádražím a Husovou) a také první věc, kterou z Přerova uvidí cestující, který vystoupí z vlaku. Střetů v těchto prostorech je zdokumentováno velmi mnoho. O Škodově ulici se tradují příběhy, po kterých má člověk strach do ní vstoupit. Ve skutečnosti jde asi o to, jak to popsal jeden z našich komunikačních partnerů, že „*je tam velké množství postávajících a malé množství procházejících*“. Postávající hloučky romským obyvatel, kteří na sebe hlučně pokřikují, může asi na procházející Neromy působit nepříjemně. V minulosti mělo docházet také k cílenému pokřikování na kolemjdoucí ženy, k plivání po lidech apod. Domníváme se, že ve spojení s centrálním umístěním oblasti, která je všem na očích a bývá jednou z prvních přerovských lokalit, kterou nově příchozí do Přerova vidí, došlo k jisté mytizaci „romského problému“ ve městě. Myslíme si, že skutečný počet Romů v Přerově je nižší, než kolik se běžně uvádí, a že k tomuto nadhodnocení přispívá právě tento střet prostorů. Tím nechceme bagatelizovat problematickou situaci, která v sociálně vyloučených romských lokalitách ve městě Přerově vznikla. Naopak, předkládaná výzkumná zpráva obsahuje řadu konkrétních doporučení, která by mohla přispět ke komplexnímu řešení.

Pro dokreslení atmosféry ve městě jsme podrobili **diskurzivní analýze jeden z nejčtenějších regionálních deníků Přerovský deník**. Objevují se v něm stereotypy založené na představování Romů jako obyvatel ghett a pachatelů trestné činnosti. Míra stereotypizace snese srovnání s podobou informování v jiných, ať už regionálních či celostátních médiích.

Město Přerov v posledních dekádě opakovaně projevuje **snahu problém narůstajícího sociálního vyloučení řešit**. Řada aktivit však končí neúspěchem. Příčiny můžeme spatřovat v pilotní podobě činností, která testuje možnosti řešení a sbírá různé, i negativní zkušenosti. V mezerách realizovaných činností se promítá nedostatečná spolupráce jednotlivých subjektů, které si nevyměňují zkušenosti a informace. Opakovaně dochází k neúspěšnému navazování kontaktů s obyvateli sociálně vyloučených lokalit. Prezentované integrační aktivity jsou v některých případech **realizovány pouze na formální úrovni**, reálné dopady sledovány nejsou. Příklad můžeme ilustrovat průběhem *Dne soužití*. Ten nenaplnuje deklarované cíle Programu soužití ve městě Přerově. Minimálně v letošním roce měl podobu romské, etnicky homogenní aktivity (s přítomností pouze jednoho zástupce magistrátu a proromských aktivistů), která nijak nepřispěla ke sblížení světa majority se světem Romů.

Problém sociálního vyloučení se utváří v prostředí města, které poznamenává **pokles počtu obyvatel, průměrná vzdělanostní struktura a stárnutí místní populace**. Mezi lety 1991 až 2001 zestárlo obyvatelstvo Přerova v průměru o 3 roky. Pokles v nejmladší věkové skupině má dopady na obsazenost například základních škol, ale jeho dopady se v čase projeví i jinde. Výrazně posílilo zastoupení obyvatelstva v poproduktivním věku, tento trend bude v čase vytvářet celou škálu potřeb této věkové skupiny. Bude potřeba uspokojovat a bezesporu vytvářet kapacitní tlak na místní síť poskytovatelů sociálních, zdravotních a dalších služeb.

3. RIZIKOVÉ OBLASTI SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

Vytypované rizikové oblasti sociálního vyloučení lze podle zjištěných informací seřadit podle míry závažnosti takto: 1. vzdělávání, 2. bydlení, 3. finanční strategie, 4. kriminalita jako adaptační mechanismus, 5. závislosti.

3.1. Podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách

Téma závislostí není v přerovských sociálně vyloučených lokalitách vnímáno jako prioritní problém ani jejich obyvateli, ani systémovými aktéry. Jako velmi nebezpečná se nicméně jeví **hra na výherních automatech**, a to jak v poloze občasného hraní, tak v poloze gamblerství (přesnou hranici nejsme schopni určit). Nebezpečí se nemá týkat pouze sociálně vyloučených lokalit, ale romského etnika jako takového. Má hrát až 75% romských mužů. Na ničující finanční důsledky upozorňují terénní pracovníci neziskových organizací. Ostatní závislosti či užívání legálních a ilegálních drog existují, jejich výskyt variuje podle typu drogy, důsledky na komunitu však nejsou nijak markantní.

Nejvíce rozšířenou ilegální drogou je **marihuana**. Pravidelně ji podle odhadů užívá až 50% mladistvých v romských sociálně vyloučených lokalitách. Podle expertů se mezi romskou mládež dostává z majority. Další populární drogou je **pervitin**. S jejím rekreačním užíváním má zkušenost přibližně 25% mladých romských mužů. Se skutečnou závislostí se však setkáváme pouze výjimečně. V romských lokalitách pravděpodobně existují varny pervitinu, droga se k uživatelům dostává jak odtud, tak z majoritní společnosti. Na rozdíl od jiných sociálně vyloučených lokalit se v Přerově nesetkáváme s čichacími drogami a s heroinem.

Mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit se setkáváme s vysokou mírou užívání legálních drog – **alkoholu a cigaret**. Alkohol užívá denně 10–20% obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Cigarety jsou rozšířeny nejen mezi dospělou populací, ale také mezi dětmi a mladistvými.

Podle všeho nevede užívání legálních ani ilegálních drog v přerovských sociálně vyloučených lokalitách ke kriminálnímu nebo výrazně sociálně patologickému chování. **Obstarávání drog neprodukuje specifickou formu kriminality** zejména proto, že skutečná závislost na drogách je spíše nízká a drogy jsou finančně dostupné. Jejich konzumace proto uživatele finančně neruší a nenutí je obstarávat si prostředky na drogu formou trestné činnosti.

Ze systémových aktérů problematiku závislostí tematizuje pouze organizace, která se na drogové závislosti přímo zaměřuje a pracovníci základních škol, kteří musí čelit nikotinové závislosti svých žáků. Ostatní aktéři se se závislostmi nebo s jejich důsledky nesetkávají v míře, která by se lišila od jejich výskytu napříč celou populací.

Jako riziko s potenciálem destruktivní závislosti se jeví hra na výherních automatech. Je rozšířená napříč všemi vrstvami romských obyvatel ve městě Přerově, ne vždy dosahuje rozměrů závislosti, způsobuje nicméně značné finanční úniky a hráče i jeho rodinu vrhá do situace absolutní chudoby.

3.2. Finanční strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit netvoří z hlediska financí, majetku a odvozeného životního standardu homogenní celek naopak, **jsou majetkově stratifikováni**. Jejich obyvatelé hovoří o tom, že nejhůře jsou na tom lokality Kojetínská a Tovačovská. Lépe jsou na tom obyvatelé Škodovy a ještě lépe obyvatelé Husovy ulice. Stratifikace je však velmi silná i v rámci jednotlivých lokalit. Příjmy pocházejí zejména ze sociálních dávek (dávek hmotné nouze, dávek státní sociální podpory a dávek sociálního pojištění) a z práce „na černo“. Ostatní finanční zdroje jsou spíše marginální. Podle expertních odhadů je oficiálně zaměstnáno 5–6% osob ze sociálně vyloučených lokalit. **Ve způsobu získávání příjmů dochází k mezigenerační diferenciaci.** Mladší generace ztrácí pracovní návyky a hledá maladaptivní strategie zvyšování životního standardu. Dochází k počátkům reprodukce kultury chudoby. Její nebezpečí spočívá v tom, že osoby, které se do kultury chudoby socializují, přijímají maladaptivní strategie jako běžné žádoucí. V lokalitách v tomto koloběhu žijí děti, které nikdy nezažily zaměstnání svých rodičů. Zatímco jejich vrstevníci vyrůstající v majoritní společnosti, vidí pozitivní vzory, které sledují, tyto děti se učí, že „*pro peníze se chodí na sociálku*“.

Hlavní výdaje domácností tvoří vedle nákladů na uspokojování běžných životních potřeb také splátky půjček a leasingů, umořování jiných dluhů a, v častých případech, hra na výherních automatech. **Strategie zvyšování finančních příjmů jsou postaveny zejména na černé práci.** I tu ovšem postihly negativní důsledky hospodářské krize a ubývá jí. Je do ní zapojena velká část mužských obyvatel sociálně vyloučených lokalit, zejména příslušníků starších generací. Podnikatelé, kteří práci na černo organizují, jsou jak Romové tak Neromové. Vedle této strategie jsme zaznamenali sběr železa, emigraci do zahraničí, cílené nahlížení na děti jako na zdroj příjmu ze sociálních dávek, strategii poskytování půjček na vysoké úroky, strategii podvodů, úspor a prostituce. Rozšířenou strategií jsou však pouze sociální dávky, se zbylými jsme se setkali okrajově.

Z pohledu finanční situace obyvatel sociálně vyloučených lokalit se jeví jako **zásadní téma dluhů**. Zadluženost vzniká vůči městu, v nebankovním sektoru (na půjčky v bankovním sektoru drtivá většina obyvatel sociálně vyloučených lokalit nedosáhne), ale také v rámci systému lichvy. Svým rozsahem jde napříč všemi lokalitami a koloběh půjček je běžnou součástí života. Nástroje umožňující plynulejší oddlužení, kterými jsou splátkové kalendáře a institut zvláštního příjemce, jsou využívány v minimální míře.

Systémoví aktéři hodnotí finanční situaci obyvatel romských sociálně vyloučených lokalit jako problematickou, spíše než na nízké příjmy však poukazují na pochybení

ve výdajové stránce. Pozitivně je vnímána veřejná služba, která je v Přerově organizována od července letošního roku. Systémoví aktéři oceňují aktivizační prvek, který je v institutu služby obsažen. Veřejnou službu v době výzkumu realizovalo šest partnerských organizací, se sedmou se vedla jednání. Smlouva byla v době konání výzkumu uzavřena se 130 pobírateli příspěvku na živobytí. Systémoví aktéři se neshodují ve svém vnímání černé práce. Část z nich upozorňuje na to, že černá práce tvoří alternativu kriminálním strategiím. Pramení z ní příjem a učí své nositele dennímu režimu. Část z nich ale upozorňuje na to, že je to jeden ze silných mechanismů sociálního vylučování. Vylučuje pracovníky z oficiálního pracovního trhu, sociální ochrany a vystavuje je rizikům ústních dohod, které se vždy dodržují.

Systémoví aktéři se shodují na tom, že je při řešení finančních problémů nutné akcentovat vlastní odpovědnost obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Dále panuje shoda ohledně nutnosti nastavení motivačních mechanismů pro ty, kdo „se snaží“. Systémoví aktéři také shodně poukazují na to, že je potřeba pracovat s veřejným míněním a poukazovat na pozitivní příklady soužití a úspěchy v integračních procesech.

3.3. Bydlení v sociálně vyloučených lokalitách

Romové ohrožení sociálním vyloučením se rekrutují z nízkopříjmových skupin obyvatel, tedy z nájemců obecních bytů a uživatelů ubytoven. První skupina je v Přerově zastoupena nejvýrazněji, druhá kategorie se ocitá na samém chvostu sociálního vyloučení. Sociálně vyloučené lokality **Husova (v současnosti 451 obyvatel), Škodova (v současnosti 107 obyvatel), Tovačovská (v současnosti 34 obyvatel) a Kojetínská (v současnosti 244 obyvatel)** vznikly v průběhu první poloviny devadesátých let kombinací spontánní migrace sociálně slabých rodin v rámci Přerova a bytovou politikou města. Tovačovská a Kojetínská jsou od první poloviny devadesátých let určeny jako lokality pro vystěhovávání problémových nájemců městských bytů. Také ulice Tovačovská a Kojetínská jsou tvořeny obecními byty. Domy v lokalitě Škodova město v roce 2007 odprodalo soukromému vlastníkovi. Počet obecních bytů obecně v Přerově klesá, město dlouhodobě odprodává svůj bytový fond. Domy v ulici Husova nejsou na rozdíl od jiných obecních domů určeny k prodeji, předpokládá se totiž nízká koupěschopnost stávajících nájemníků.

Spontánní sestěhovávání romských sociálně slabých nájemníků do stávajících lokalit v první polovině devadesátých let bylo způsobeno finančními faktory, větší velikostí bytů a přáním žít poblíž příbuzných. Finančním faktorem byla peněžní odměna za výměnu obecního bytu v jiné lokalitě než ve stávajících sociálně vyloučených lokalitách a také úspora na nájmu, kterou výměna znamenala (romští nájemníci se stěhovali z bytů vyšší kategorie mimo lokality do bytů nižší kategorie v lokalitách). Větší velikost bytů hrála roli v lokalitě Husova, kde jsou velkometrážní byty, které vyhovovaly rodinám s více členy.

Všechny lokality jsou ve špatném technickém stavu. Nejhůře je na tom lokalita Kojetínská. Obyvatelé žádné z lokalit se necítí s místem nijak spjati, nepodílí se na údržbě veřejných prostranství a necítí žádnou odpovědnost za celkový vzhled lokality. Markantní je rozdíl mezi pověstnou čistotou v soukromých prostorech a neutěšeností za prahy bytu.

Venkovní prostranství není v žádné z lokalit přizpůsobeno trávení volného času. Dvory jsou zanedbané ve smyslu nezpevněného povrchu, který je prašný, chybí zátarasy směrem k železnici, posezení na dvoře apod. To zvyšuje potřebu obyvatel trávit volný čas venku také mimo dvory, v přilehlých ulicích. V těch dochází k většině konfliktů mezi nimi a majoritou. Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit si přivlastňují prostor, kterým kolemjdoucí potřebují rychle a bez překážek procházet. Dochází ke střetům, ve kterých obyvatelé sociálně vyloučených lokalit ze svého pohledu nedělají nic špatného, když postávají či posedávají na chodnících a cestách – přece co je špatného na povídání si a družném postávání? Perspektiva kolemjdoucích, kteří se zábavy účastnit nechtějí a mají jediný cíl, totiž projít, je ale jiná. Postávající Romy vnímají jako překážku pro svůj rychlý transfer. Ukazuje se, že tento **střet prostorů je základním zdrojem konfliktů ve vzájemném soužití a také zdrojem mýtů o nebezpečnosti míst, jako jsou Husova a Škodova.**

3.4. Kriminalita jako strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit

Samotná koncentrace sociálního vyloučení v rámci vyloučených lokalit a míst s sebou nese spoustu jevů, které přímo či nepřímo přispívají k rozvoji kriminogenního prostředí. Obyvatelé těchto míst se vydělují od hlavního proudu společnosti, odcizují se jejím hodnotám a normám, kterým přestávají rozumět, respektovat je a sdílet s ostatními členy společnosti. **Je velmi těžké rozlišovat situaci, kdy se obyvatelé sociálně vyloučených lokalit ocitají v roli pachatelů, a situaci, kdy jsou zase v roli obětí.** Sociálně vyloučené lokality a lokality s vyšší koncentrací sociálně vyloučených jedinců s výjimkou lokality Kojetínská nejsou „nebezpečnými“ místy. Ale ulice Kojetínská započítává i trestné činy a přestupky, které se stanou v okolí nákupního střediska a nemají s lokalitou nic společného. Překvapí nás velmi nízké zastoupení trestných činů a přestupků v lokalitě Husova. Příznivou zprávou je pokles počtu přestupků v sociálně vyloučených lokalitách v čase. Z přehledu lokalit, které koncentrují sociálně vyloučené jedince, nevyplyvá, že by v těchto místech docházelo k ohrožení bezpečnosti občanů. Z dat sledujeme od roku 2007 výraznou tendenci poklesu přestupků a trestných činů ve vyloučených místech, demytizujeme (částečně) dění v ulici Škodově, a zejména pak v ulici Husově a Tovačovské. Z hlediska bezpečnosti v sociálně vyloučených místech nám tedy vystává především otázka prevence a eliminace kriminality v lokalitě Kojetínská – což se ale týká vesměs nákupního centra.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit se dopouští protiprávního jednání převážně mimo ghetta, alespoň tak zní většinová policejní interpretace situace v oblasti kriminality. Veškerý problém se soustřeďuje kolem **oblasti občanského soužití a drobných krádeží,** které se odehrávají převážně v centru, hodně

v supermarketech. Násilná trestná činnost je výjimkou. Zajímavou je informace o výpravách Romů, kteří přijíždějí do města zvenčí za účelem krádeží.

Co se týká **role obětí**, v sociálně vyloučených lokalitách se setkáváme s různými formami zneužívání slabších jedinců a nízké funkční gramotnosti. V lokalitách je rozšířeno půjčování peněz za nevýhodných podmínek a vysokých úroků, obyvatelé lokalit snadno uzavírají spotřební a jiné úvěry u nebankovních společností. Setkáváme se se zvýšenou tolerancí vůči nelegální činnosti a následným trestům. Trestné činy v podobě krádeží nejsou aktéry příliš akcentovány. Rozhodně ne v takové míře, jak bývají prezentovány v médiích a na veřejnosti. Poněkud jiná je situace v případě provádění podvodů. Různé druhy podvodů jsou prováděny jak aktéry ze sociálně nevyloučených, tak i příslušníky sociálně vyloučených lokalit Přerova. Dalším akcentovaným tématem byla lichva. Nejen lichva, ale i jiná forma půjček – tzv. rychlé půjčky – znamená pro příslušníky sociálně vyloučených lokalit spíše problém s následnou soudní dohrou nežli pomoc. Značným problémem znesnadňujícím život příslušníků romské populace v Přerově je jejich obava z rasově motivovaných útoků. Častá je zkušenost s osočováním, nadávkami a urážkami spojenými s etnickým původem. Samotní Romové se vnímají diferencovaně a zmiňují se o narůstající komplikovanosti vzájemných vztahů uvnitř lokalit a obtížích při výchově a zvládnání dětí.

Vnímání kriminality systémovými aktéry je různorodé, nicméně z něj vyplývá, že **v centru pozornosti je spíše kriminalita, která se odehrává vně sociálně vyloučených lokalit**. Tento typ kriminálního jednání je viditelný a vysledovatelný. Zatímco kriminalita uvnitř lokalit je málo a nejasně tematizovaná už jenom z toho důvodu, že o ní není dostatek věrohodných informací a také jí je připisován charakter vnitřní záležitosti, kterou si obyvatelé řeší sami mezi sebou. Systémoví aktéři nalézají shodu v tom, že problémy se týkají mírného, málo nápadného, ale dlouhotrvajícího obtěžování. Opakuje se rušení nočního klidu, narušováno je občanské soužití, což obyvatelům města velmi vadí. Nejedná se o závažnou kriminalitu, ale řadu drobných přestupků, které komplikují soužití. Významnou roli v tomto směru mohou sehrát sociální kurátoři, sociální pracovníci a nevládní neziskové organizace. Řešení systémoví aktéři hledají v urychlenějším projednání jednotlivých případů a vymahatelnosti práva. Než se dnes mladistvý dostane k soudu, uplyne skoro jeden rok. Sankce po takové době ztrácí smysl a není efektivní. Špatná je podle systémových aktérů etnizace kriminality. Na druhou stranu je problémem absence průkazných informací o skutečném stavu tzv. romské kriminality. Ze skupinového rozhovoru je patrné, že problémem ve městě je jistý typ kriminality – drobné krádeže a narušování občanského soužití. V centru pozornosti ulpívají tyto typy činnosti tak trochu na úkor skutečnosti, že ke kriminálnímu jednání dochází i za hranicemi lokalit. Problémem je veřejné mínění, které drobné přestupky dlouhodobě citlivě vnímá, což místní společnost radikálně polarizuje. Nejasné interpretace panují kolem kriminogenního charakteru lokalit. Vnímání tématu značně zatěžují morálně hodnotové soudy aktérů, které se týkají především otázky sociální spravedlnosti. Je evidentní, že pokud chtějí ve městě působit, tak se nevyhnou konfrontacím s veřejným míněním, které tolerancí a pochopením zrovna neoplývá. Jakoby oscilují mezi několika vzájemně

nekorespondujícími interpretacemi obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Překvapivý je také vliv mnoha sociálních mýtů, které se v prostředí města rodí a reprodukuje. Odhalení souvislosti mezi absencí koupelen v domácnostech a návštěvností bazénu tak trochu napovídá, že by možná stačilo v prostorách domu zřídit společnou sprchu. Systémoví aktéři se v diskusi stále vraceli k otázce veřejného mínění a vzniku fám, velmi pozitivně vnímali výsledky „síťování“ v souvislosti s dubnovým pochodem radikálů. Samotná otázka ohledně zlepšení soužití ve městě nebo souboru intervencí v rámci sociálně vyloučených lokalit však stále čeká na zodpovězení.

3.5. Důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávacím procesu

Jednou z oblastí, ve které se znevýhodnění obyvatel lokalit projevuje, je oblast vzdělávání. **Děti vyrůstající v prostředí sociálně vyloučených lokalit mají při nástupu do školy jiné vzdělávací předpoklady než jejich vrstevníci.** Důvodem je nedostatečná předškolní příprava, špatná znalost českého jazyka, ale také nižší podpora rodiny, horší materiální podmínky v rodině apod. Všechny tyto faktory se odráží v horším prospěchu, vyšších absencích a v případě starších dětí také ve velmi omezených životních aspiracích, zejména co se týče dalšího vzdělávání po skončení základní školní docházky. Ve výzkumu jsme se zaměřili na to, jak rodiče a žáci škol vnímají důležitost vzdělání, jakým způsobem se strategie týkající se vzdělání v rodinách reprodukuje. Zajímalo nás také fakt, jak rodiče a děti reflektují skutečnost, že na některých základních školách dochází ke kumulaci žáků romského původu, a také to, jak se žáci v takové škole cítí. Protože vedle horšího prospěchu se jeví jako problém zejména vysoké absence žáků, dotazovali jsme se jak rodičů, tak i dětí a dalších informátorů, co je příčinou takových absencí a jaká jsou rizika při neomluvených hodinách dětí. V neposlední řadě nás zajímalo také alkohol, tabakismus a konzumace návykových látek, které se u dětí vyrůstajících v prostředí vyloučených lokalit mnohdy objevují.

Zjistili jsme, že **rodiče netematizují vzdělávání jako problém** - školní příprava jejich dětí jim není lhostejná, záškoláctví a četné absence většinou odsuzují a dalšímu vzdělání svých dětí se nebrání. Teprve v delším rozhovoru ale připouští, že děti obvykle nemají dostatečnou podporu ze strany rodičů, že pokud školní prospěch žáka není příliš dobrý a on sám nechce pokračovat dále ve studiu, rodiče ho k tomu obvykle nenutí. Někteří rodiče si uvědomují i fakt, že dochází k přenášení takových životních strategií z rodičů na děti, což celou situaci ještě více komplikuje.

Tématem, kterému jsme se hodně věnovali, byly **vysoké absence ve školách**, které úzce souvisí s horším školním výkonem. Většina rodičů zná pravidla omlouvání školních absencí, je si také vědoma postihů, které můžou nastat v případě vyššího počtu neomluvených hodin. Pravidla omlouvání se rodičům zdají příliš přísná, navíc poukazují na skutečnost, že u starších dětí lze jen těžko uhlídat, zda do školy opravdu dojdou nebo zda ji v průběhu vyučování neopustí. Rodiče i žáci ovšem připouští, že případy, kdy dítě nejde do školy a běhá po dvoře, se vyskytují, a to často i s vědomím rodičů.

Příčinou absencí může být podle našich informací také skutečnost, že dítě má do školy přinést určitý obnos peněz na pomůcky, který rodiče v danou chvíli nemají. Nebo nejsou peníze na dopravu, pokud dítě dojíždí, případně na svačinu.

Co se týče toho, jak vnímají romské děti skutečnost, že na škole, kterou většina z nich navštěvuje, převažují romské děti, se dá říci, že žáci si uvědomují negativa, která může takové složení žáků mít, tato negativa ale spatřují převážně v rovině kázeňské. Samotný fakt, že škola má špatnou pověst a je vnímána jako "romská škola", si příliš nepřipouštějí, udávají, že se ve škole cítí dobře, pouze minimum dětí se někdy na škole setkalo s projevy rasismu.

Celá situace, která se zdaleka netýká jen Přerova, má podobu začarovaného kruhu, kdy dochází k neustálé **reprodukcí vzdělanostních nerovností** a strategií týkajících se vzdělání. Romští rodiče jsou přesvědčeni o tom, že je stejně nikdo nezaměstná, i kdyby byli vyučeni, a k získání vyššího vzdělání, než je vzdělání základní, nevedou příliš ani své děti. Někteří rodiče by si sice přáli pro své dítě vyšší vzdělání, než mají oni sami, ovšem nedokážou pro to něco udělat, krčí rameny, že jejich děti se neučí příliš dobře, a že když je nedonutí teď na základní škole, tak na škole střední či učilišti už těžko.

Příčinou toho, že žáci ve většině případů **nepokračují na učební obor**, je vedle nízké motivace ze strany rodiny a z toho pramenících nízkých životních aspirací žáků také fakt, že mezi romskými obyvateli vyloučených lokalit se prosazují pravidla, podle kterých je běžné, že děti, které jsou ještě školou povinné, mají „vážnou známost“. Rodina dívky se většinou obává toho, že by se chlapec s dívkou rozešel, protože pak by tato dívka byla „zneuctěna“ a nemohla by si již dalšího partnera příliš vybírat. Často se proto stává, že dívky již ve velmi raném věku otěhotní a ve studiu pak nepokračuje ani dívka, ani chlapec.

Mnozí systémoví aktéři vnímají problém sociálního vyloučení ve výhradně morálně hodnotové rovině. Příčiny neúspěchu romských žáků hledají na straně neangažovaných rodičů, v nízké motivaci ke vzdělávání, absenci některých kulturních hodnot. Nabídka učebních oborů v místě neodpovídá tomu, co by absolventi základních škol potřebovali. Překvapující je nízká míra (sebe)reflexe možných nedostatků na straně vzdělávacího systému. Byť aktéři zmiňují potřebu práce s rodinou, není zde nikdo, kdo by ji vykonával a pokusil se rodiče do vzdělávání zaangažovat. Chybí mediátor mezi školou, dítětem a rodinou. Romové by měli být zapojeni více do předškolního vzdělávání. Jak se ukázalo, problémem je záškoláctví, nízká informovanost o podmínkách dětí, v nichž vyrůstají, vytváření etnicky homogenního školství, přemísťování žáků mezi školami. Neshoda panuje v oblasti doučování dětí. Do popředí vystupuje potřeba vzájemného informování a navázání spolupráce. Promyslet by se měly možnosti pro vytvoření podmínek prostupnosti regionálního vzdělávacího systému a také propracovat systém vyrovnávání nerovností způsobených růzností vzdělávacích předpokladů u dětí, které vyrůstají v nevyhovujících podmínkách sociálně vyloučených lokalit.

4. DOPORUČENÍ

Na základě realizovaného výzkumu formulujeme následující doporučení:

4.1. Podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách

- Doporučujeme přísnou městskou regulaci provozu heren s výherními automaty. Herny s výherními automaty jsou jedinou službou, která je pro Romy dostupná bez omezení, stejně jako pro majoritní populaci. Zatímco v restauracích se Romové setkávají s více či méně otevřeným rasismem, v hernách jsou vítanými hosty. Herny mají nepřetržitý provoz a je jich vysoký počet. Znesnadněním přístupu k výherním automatům lze u této cílové skupiny docílit výrazného snížení počtu hráčů. Osoby závislé pravděpodobně budou za výherními automaty dojíždět do sousedních měst, celkový počet obětí finančních důsledků hry se však dramaticky sníží. S ohledem na snížení příležitosti hrát se omezí také možnost vzniku závislosti u příslušníků dospívající generace. Důrazným lobbingem na úrovni celostátní legislativy je také potřeba vyřešit provoz heren s videoterminály, které město regulovat nemůže.
- Mezi romskou mládeží ze sociálně vyloučených lokalit se výrazně rozšířila marihuana, jejíž užívání plní integrační roli. Nesnadným úkolem souvisejícím s celkovým začleňováním do majoritního proudu společnosti je nahrazení tohoto integrujícího mechanismu mechanismem vhodnějším. Negativní důsledky pravidelného užívání marihuany jsou v situaci romské mládeže ze sociálně vyloučených lokalit násobeny denním režimem dlouhodobě nezaměstnaných, tj. absencí časové strukturace dne, upřednostňováním takových aktivit, které jsou majoritní společností vnímány jako méně hodnotné, apod. V projevech mladistvých, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, je patrný příklon k důslednému prosazování řešení situace. Tito mladí lidé poměřují své aspirace s neuspokojivým stavem žité reality, a pokud nenalezneme efektivní způsoby integrace, můžeme v budoucnu řešit dalekosáhlejší sociální problémy. Úspěšným v práci s mládeží se jeví aktivity nízkoprahového klubu Metro. Za zvážení proto stojí provázání dalších služeb, které by klub spojovaly s lokalitami a jejich finanční podpora. Může se např. jednat o zapojení mladistvých do zvelebování lokalit formou svépomocného vybudování dalších klubů, motivační provázání některých činností klubu na středoškolský vzdělávací systém (samozřejmě při zachování nízkoprahovosti zařízení). Alternativou může být rozvoj nových komunitních či terénních sociálních služeb, které budou zacíleny na mládež.
- Při řešení závislostí na návykových látkách mezi Romy je potřeba reflektovat několik specifík. Sociálně vyloučení Romové nevnímají závislosti na alkoholu, výherních automatech nebo ilegálních drogách jako nemoc. Závislým uživatelům poskytují po dlouhou dobu sociální zázemí dostatečné k tomu, aby tito nemuseli volit kriminální strategie pro obstarání financí na drogu. Krátkodobě pozitivní efekty tohoto jednání však oddalují potřebnou léčbu

či jiný druh intervence. Režim ústavní léčby není přizpůsoben specifikům romských tradic a životního stylu, který nedovoluje dlouhodobé odloučení od rodiny.

- V sociálně vyloučených lokalitách je typická nezdravá životospráva, která začíná už v nejužším věku dítěte. V kontextu závislosti je jejím projevem kouření cigaret, které se objevuje už ve věku 11 až 12 let. Řešením není represivní pozornost věnovaná pouze nezletilým. Není účinná a nenachází podporu v rodině nezletilých. Inspirací může být zdravotně sociální pracovník, který již v některých městech v ČR působí.

4.2. Finanční strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit

- Pokračování individuální sociální práce s rodinami. V lokalitách působí nezisková organizace zaměřená mj. na finanční poradenství a také terénní pracovníci Magistrátu města Přerova. Podílejí se na náročné dlouhodobé a postupné práci zaměřené na zvyšování finanční gramotnosti obyvatel a oddlužování. Přes jejich snahu se do pasti dluhů dostává stále velké procento rodin, které končí v lokalitách pro neplatiče a na ubytovnách. Zvýšení počtu těchto pracovníků a jejich kontinuální a intenzivní práce s konkrétními rodinami, se kterými pracovník naváže důvěrný vztah, by bylo dalším krokem k soustavným integračním snahám.
- Pravidelné supervize pracovníků v prvních liniích, kteří jsou vystaveni každodenní práci s klienty. Sociální pracovníci, kteří pomáhají obyvatelům sociálně vyloučených lokalit s finančními problémy, jsou vystaveni soustavnému riziku syndromu vyhoření. Je potřeba dbát na prevenci jeho vzniku. Vyhořelí pracovníci nemohou kvalitně plnit náročnou úlohu, která se od nich očekává. Jedním z osvědčených mechanismů je právě profesní supervize.
- Vzdělávání sociálních pracovníků, středního a vyššího managementu poskytovatelů sociálních služeb, kteří vytvářejí kulturu organizace. Setkali jsme se s tím, že řada systémových aktérů nezná podstatu a mechanismy sociálního vyloučení, kulturu chudoby, typy chudoby a deprivace, které z nich plynou. Teoretických učebnic je spousta, otázkou zůstává náročnost jejich zpracování a poměrně omezené dopady na čtenáře. Pozitivní úlohu mohou sehrát zážitkové semináře zaměřené na problematiku sociálního vyloučení a jeho mechanismy. Bez porozumění mechanismům sociálního vyloučení lze jen stěží formulovat a hledat adekvátní a efektivní opatření.
- Spolupráce všech aktérů na řešení konkrétních případů. Setkali jsme se s nedostatečnými komunikačními kanály napříč aktéry. Překvapilo nás, že se na skupinovém rozhovoru někteří pracovníci viděli poprvé nebo spolu poprvé delší dobu hovořili. Význam jak formálních, tak neformálních vazeb při řešení obtížných životních situací klientů přitom asi netřeba zdůrazňovat. Potenciálem je tematické síťování kolem konkrétních případů.
- Využití potenciálu takových organizací, jakými je Policie ČR a městská policie. Dostatečně informativně vybavit pracovníky, kteří přicházejí do styku

s problematikou sociálního vyloučení, osvětlit tuto problematiku a informace obohatit prožitkovými technikami. Zároveň využít vstřícného přístupu k realizaci společných preventivních programů zacílených na drobnou kriminalitu dětí a mladistvých; volit citlivá preventivně represivní opatření směrem ke klientům sociální práce z řad obyvatel sociálně vyloučených lokalit.

- Veřejné mínění je velmi citlivé na vnímanou neschopnost obyvatel sociálně vyloučených lokalit hospodařit s penězi. Řešením může být vyplácení věcných dávek namísto dávek peněžních v těch případech, kdy rodina opakovaně selhává v plnění svých finančních povinností.
- Součinnost systémových aktérů v potírání práce na černo. Práce na černo je jedním z mechanismů sociálního vylučování. Její toleranci zdůvodněnou její prospěšností, která je viděna ve finančním příjmu a v pravidelném denním režimu, který upevňuje pracovní návyky, vnímáme jako lichou. Práce na černo je vykořisťováním pracovníků, kterým není garantována bezpečnost práce, jejich úsilí se jim nezapočítává do sociálního pojištění, je jim vyplácena podprůměrná mzda a je oslabována motivace hledání práce na oficiálním pracovním trhu. Součinnost musí zahrnovat úřad práce, terénní pracovníky všech institucí a represivní orgány.
- Rozvoj veřejné služby v organizacích poskytujících sociální služby. Na veřejné službě se systémoví aktéři shodli jako na efektivním nástroji, který odměňuje klienta za jeho aktivitu. Vidí v ní aktivizační potenciál klientů, prostor pro setkání klientů se světem zaměstnání. Jako úspěšnějšími se v této věci logicky jeví organizace, které umějí pracovat s klienty. Je otázkou, zda posílit jejich úlohu, nebo zda pomoci ostatním organizacím k využívání institutu stejně efektivním způsobem (školení, kontinuální podpora apod.).

4.3. Bytová situace a kvalita bydlení

- Vytvoření prostupného systému bydlení s doprovodným sociálním programem: Systém prostupného bydlení spočívá v tom, že se za asistence a stanovení pevných pravidel dá nová šance dlužníkům, kteří projevili dostatečnou míru zájmu a snahy řešit své problémy s úhradou poplatků spojených s nájmem (dostatečnou míru snahy lze kvantifikovat např. dobou řádného placení nájmu, jako to dělá vnitřní předpis č. 28/05 – úpravy po novele vnitřního předpisu č. 10/06). Pro tyto účely by město mělo dlouhodobě vyčlenit určitý počet bytů. Jejich poskytování by mělo být součástí sociálního programu provozovaného např. jednou z neziskových organizací, která v lokalitě Kojetínská působí, nájemce zná a dlouhodobě s nimi pracuje. Inspirací mohou být příklady z měst, kde má nezisková organizace pronajatý bytový dům od města, ale celý sociální program prostupného bydlení zajišťuje sama. Program má dalekosáhlé důsledky nejen na ty nájemce, kterým je poskytnutím nájmu v tomto bytě zprostředkován první a základní integrační krok zpět do společnosti. Působí také motivačně pro ostatní problémové nájemníky, kteří bydlí v lokalitě pro neplatiče. Bez pozitivních, neustále prezentovaných

a připomínaných příkladů možného návratu zpět do jiných lokalit nemají motivaci k řešení svých problémů. Zásadním je kvalita sociálního programu, který se musí vyvarovat pouhého zakonzervování provizorního stavu (uvolněné byty se přidělí prvním nájemcům a ti v nich budou žít s trvalou asistencí, aniž by se ve své autonomii někam posunuli). Problematickým se samozřejmě jeví fakt, že město odprodává svůj bytový fond v takové míře, že přestává disponovat vhodnými objekty. Je otázkou, zda je tento trend možné zvrátit v případě alespoň několika málo vhodných obytných domů, které by mohla navrhnout Domovní správa města Přerova. O opětovném zařazení mezi obecní byty, které nejsou určeny k prodeji, se např. uvažuje u nemovitostí v ulici Denisova. Možná lze takových lokalit nalézt více. Krátkodobé investice by se městu v dlouhodobé perspektivě vrátily v podobě funkčních integračních procesů, které zmírňují neblahé dopady sociální exkluze společně se všemi negativními jevy, které s sebou přináší.

- Dalším doporučením, které se jeví jako klíčové, je zavedení komunitní práce v lokalitách. Komunitní práci považujeme ve všech sociálně vyloučených lokalitách za nezbytný základ integračních snah. Bez jejího profesionálního výkonu nemá, podle všech skutečností, dílčí pomoc jednotlivcům a rodinám žijícím v lokalitách šanci na komplexnější úspěch. Dosavadní sociální práce soustředěná na volnočasové aktivity dětí a pomáhání s dluhy a bydlením dospělých má své opodstatnění a na úrovni jednotlivých klientů přináší konkrétní výsledky. Tváří v tvář hrozbě zakonzervování minimálně dvou poměrně rozsáhlých sociálně vyloučených enkláv však úspěchy na úrovni několika rodin nestačí. Vytvořené sociálně vyloučené lokality jsou relativně nové. Mezi nájemníky chybí pocit sounáležitosti a spoluzodpovědnosti za společně obývané prostory. Je otázkou, jak přistoupit k budování komunitní identity u lokality určené pro neplatiče. Z logiky věci je naopak nutné podporovat individuální snahy obyvatel o její opuštění. To se však z různých důvodů podaří pouze v omezené míře. Vybudování funkční komunity bude minimalizovat škody z ničení obecního majetku a účinně jim předcházet. Komunitní práci je nutno realizovat na profesionální úrovni, subjekty, které k její realizaci disponují dostatečnými zdroji jak na úrovni zkušeností a vědomostí, tak na úrovni konkrétních realizačních možností. Nezbytná je úzká spolupráce realizátora komunitní práce s Domovní správou města Přerova, odborem sociálních služeb a zdravotnictví a s komisí pro hospodaření s obecními byty. Součinnost těchto aktérů umožní celostní přístup návazných a vzájemně propojených opatření, která omezí protichůdná působení jednotlivých segmentů. Konkrétními mechanismy zapojení obyvatel lokalit do její údržby může být systém domovníků z řad obyvatel nebo svépomocné údržbářské práce ve společných prostorách (malování apod.).
- Vedle komunitní práce je třeba pokračovat v individuální sociální práci s jednotlivci či rodinami, které v sociálně vyloučených lokalitách bydlí. Sociální práce musí být kontinuální a ve svých prostředcích založená na součinnosti mechanismů pomoci i kontroly. Sociálně asistence rodinám pomůže předcházet vzniku dluhů vůči městu. Pracovníci, kteří jsou v každodenním přímém kontaktu s klienty, musí procházet systémem

pravidelné supervize a dalších mechanismů dostupných k prevenci syndromu vyhoření. Jejich případná selhání v takto obtížné situaci mají negativní důsledky a jsou obtížně napravitelná. Realizace sociální práce vyžaduje vícezdrojovou finanční a veřejně deklarovanou podporu.

- V prostoru sociálně vyloučených lokalit se také mohou realizovat naprosto konkrétní dílčí opatření, která pomohou zvýšit kvalitu života v lokalitách. Jde o: snížení rychlosti aut projíždějících kolem lokalit; instalace dopravních značek Pozor děti; vyřešení bezpečného příchodu do lokality Kojetínská, a to buď vybudováním bezpečného přechodu pro pěší na opačnou stranu frekventované silnice v bezprostřední vzdálenosti od vstupu do lokality směrem k městskému centru, nebo přemístěním cyklostezky na opačnou stranu silnice; zavedení veřejného osvětlení při vstupech do lokalit; uzpůsobení dvorních ploch lokalit pro možnosti aktivního trávení volného času. Jako naprosto konkrétní kroky, které toto umožní, vidíme: zpevnění povrchové úpravy dvorních ploch tak, aby nedocházelo k vysoké prašnosti; vyhrazení konkrétní části dvora pro parkování motorových vozidel; vybudování bytí skromného zázemí pro setkávání dospělých a hru dětí, tedy vybudování laviček, hřiště a zázemí pro malé děti. Do budování zázemí v lokalitách musí být zapojeni obyvatelé lokalit, aby se zvýšila jejich spoluodpovědnost za ochranu a údržbu. Nutné je také uvažovat nad vyhotovením takového zázemí, které má dlouhou životnost a je snadné pro údržbu. V lokalitě, kde bydlí sociálně slabí lidé a ve které se zároveň topí v kamnech na tuhá paliva, není např. příliš vhodné používat jako materiál dřevo. Zároveň je potřeba vymezit prostor pro večerní a noční život mimo střední část dvorního traktu, ať nedochází k rušení nočního klidu. Kromě vytypování vhodných prostor, které omezí ozvěnu zvuku ve večerních a nočních hodinách, je třeba vyřešit hospodaření s odpadem. Z velkoobjemových kontejnerů, které jsou k lokalitám přistaveny, se šíří zápach a nezakryté odpadky vylétávají ven při sebemenším závanu větru. Hospodaření s odpady může být ošetřeno jedním z pravidel komunitně nastaveného bydlení, proto by nemělo docházet k devastaci popelnic, která byla v minulosti zaznamenávána. Praxe standardních popelnic již ostatně funguje v lokalitě Husova.

4.4. Kriminalita jako adaptační strategie

- Nekoncentrovat obyvatele do sociálně vyloučených lokalit, v nichž se vytváří potenciální kriminogenní prostředí a vytrácí se právní povědomí občanů a rozumění hodnotám a normám.
- Vytvořit program dostupného bydlení pro ty, kteří ve vyloučených místech uvízli, a chtějí se z nevyhovujícího prostředí vyčlenit a žít běžným způsobem života v majoritním prostředí.
- Informovat veřejnost o skutečném stavu kriminality ve městě a v okolí lokalit – zejména o poklesu kriminality.
- Prevenci zaměřit do oblasti občanského soužití a drobných krádeží (práce s mládeží).

- Zabývat se v širším rámci kriminalitou nezletilých a mladistvých.
- Programy prevence a další je zapotřebí přenést přímo do prostředí vyloučených lokalit, aby se nevytrácelo právní povědomí a odpovědnost, je nezbytné reagovat na rostoucí komplikovanost vztahů uvnitř lokalit např. formou komunitní práce.
- Skupina systémových aktérů působící v oblasti prevence kriminality již zakusila výsledky síťování služeb, je na místě využít tuto velmi dobře nastavenou platformu a dále v rámci ní pracovat.
- Významnou roli aktéři přikládají působení kvalitní sociální práce (individuální i komunitní) v lokalitách, nelze jinak než souhlasit.
- Řešení systémoví aktéři hledají v urychlenějším projednání jednotlivých případů a ve vymahatelnosti práva. Je zapotřebí minimalizovat časový odstup mezi spáchaným skutkem a reakcí na něj.
- Ke konfliktům dochází v místech, kde se protínají prostory, které si nárokují obyvatelé sociálně vyloučených lokalit, s veřejnými prostory, po nichž se pohybují obyvatelé města. Je na místě tyto městské prostory a trajektorie zbavit jejich šedosti a pověstné hrůzy – pořádáním společných akcí, výzdobou v podobě pop-artu apod.
- Přítomnost množství fám a sociálních mýtů napovídá o potřebě kvalitně, včas a pravidelně informovat veřejnost. Na místě je koncipovat jednotnou strategii PR města, jak dovnitř, tak navenek. Vypracována by měla být komunikační strategie města směrem k obyvatelům jako k celku, ale také specificky k obyvatelům sociálně vyloučených lokalit.

4.5. Důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávacím procesu

- Věnovat pozornost rozvoji systému předškolní přípravy a zapojení dětí do předškolních přípravných tříd (inspirace příkladem např. z Hranic na Moravě).
- Obtíže při adaptaci do školního prostředí způsobuje jazyková integrace, je zapotřebí věnovat pozornost rozvoji jazykového kódu, který děti silně handicapuje.
- Je zapotřebí rozvíjet způsoby zaangažování rodičů do vzdělávání dětí, rodiče nejsou s to poskytovat dětem takovou podporu, jakou běžně poskytuje většina rodičů. Je třeba vymýšlet takové formy zapojení, které nebudou popírat jejich rodičovskou autoritu a umožní jim participovat ve vztahu žák – rodič – škola. V tomto trojúhelníku prozatím chybí mediátor, který by tyto strany více propojoval.
- Dětem je zapotřebí vytvořit adekvátní podmínky pro vzdělávání přímo v rodinách. Nedostatek vybavení a pomůcek by neměl být příčinou školních neúspěchů. Řada vybavení může zůstat ve škole, kde je má žák k dispozici.
- Na „romizovaných“ základních školách je naprosto nezbytné zavedení a udržení působení asistentů pedagoga, kteří jsou přesahem školy vůči rodině a pomocnou rukou pedagogů.
- Silně problémovým je moment ztráty významu vzdělávání, který se projevuje v momentu pokračování ve studiu po základní škole. Tomuto přechodu by

měla být věnována pozornost. Nezájem o další vzdělávání legitimizují příběhy o jeho zbytečnosti nebo poukazování na „tradiční“ kulturu. Nezájem o vzdělávání souvisí s rozvojem kultury chudoby v sociálně vyloučených lokalitách.

- Studenti, pokud se rozhodnou pro nějaký studijní obor, se ocitají v prostředí mimo důvěrně známý okruh a nejsou vybaveni potřebnými kulturními vzorci pro zvládnání „nových“ zátěžových situací. Celkově by měl být vytvořen systém prostupného inkluzivního vzdělávání v sekundárním školství, např. adekvátní nabídkou učebních oborů a související motivační a jiné podpory.
- Problémem jsou absence žáků v základním školství. Je zapotřebí důsledně sledovat docházku dětí a využívat všech dostupných nástrojů, aby byla docházka zajištěna.
- Přibližně od 10 let by měla v základních školách probíhat intenzivní a cílená kampaň týkající se bezpečného sexuálního života, plánovaného rodičovství a možností kontroly početí.
- Nejvážnějším problémem je existence segregovaného vzdělávacího systému. Koncentrace žáků ze sociálně vyloučených lokalit přenáší do školy všemožné důsledky sociálního vyloučení, které je obtížné řešit v rámci jediné instituce. Primárním problémem je skutečnost, že k segregaci žáků dochází. V takovýchto školách se reprodukuje naučené způsoby života a jen obtížně se zlepšuje lidský či jiné druhy kapitálů. Systémoví aktéři by měli zabránit romizaci základních škol.
- Možnost rozvoje inkluzivních přístupů ztěžují morálně hodnotové postoje některých aktérů vzdělávacího systému, kteří nalézají viníky na „druhé straně“. Nabízí se možnost prožitkového vzdělávání, kde by aktéři reflektovali svá východiska a způsoby, které ovlivňují jejich rozhodování a vnímání tématu sociálního vyloučení.
- Aktéři vzdělávání by měli mít konkrétní představu o podmínkách, v nichž děti vyrůstají. Často nemají představu o materiální a jiných formách deprivace, s nimiž se děti běžně setkávají.
- Vhodné je zajistit výměnu informací mezi všemi aktéry vzdělávání. Byť existují různé postoje k doučování žáků, není nic snadnějšího, než se shodnout na takovém systému, který bude vyhovovat všem zúčastněným stranám. Doučování, pokud je prováděno systematicky a kvalitně, má velký význam a přínosy.
- Promyslet by se měly možnosti pro vytvoření podmínek prostupnosti regionálního vzdělávacího systému a také propracovat systém vyrovnávání nerovností způsobených růzností vzdělávacích předpokladů u dětí, které vyrůstají v nevyhovujících podmínkách sociálně vyloučených lokalit, a to za účasti lokálních partnerů.

Autoři výzkumu

Hájková Martina

Janoušková Klára

Kliment Pavel

Kvasnička Radim

Nosálová Marcela

Palicová Helena

Topinka Daniel

Autoři výzkumu a SocioFactor s. r. o. děkují všem konverzačním partnerům, účastníkům diskusí a obyvatelům sociálně vyloučených lokalit za maximální podporu a vstřícnost. Magistrátu města Přerova děkují za poskytnutí prostor.

Anotace

Výzkum se ve svém úvodu zaměřuje na popis okolností jeho zadání Agenturou pro sociální začleňování, zmiňuje výzkumné cíle a normativní východiska. Teoretický koncept tvoří sociální vyloučení a rizikové faktory s ním spojené (dlouhodobá nezaměstnanost, adaptační strategie na chudobu, vyloučení z trhu práce a alternativní subsistenční strategie vázané na segregační podmínky, právní aspekty sociální exkluze, kriminalita související se sociálním vyloučením atd.). Výzkum reflektuje historické pozadí příchozích Romů, jejich přítomnost a evoluci sociálního problému v čase (vznik sociálně vyloučených lokalit a jejich diferenciací), který se v Přerově projevuje zejména v oblasti soužití. Součástí výzkumu je diskurzivní analýza místních médií. Výzkum identifikuje a popisuje sociálně vyloučené lokality na základě prostorových aspektů/znaků sociálního vyloučení s návazností na předchozí výzkumy (vymezení prostoru, etnografická deskripce, prostorová distribuce příjemců dávek hmotné nouze apod.). Představuje sociálně demografické charakteristiky města ve vztahu k sociálnímu vyloučení (zpracování dat ÚP a ČSÚ) s cílem zachytit a porozumět kontextu, v němž se sociální problémy utváří.

Hlavní část výzkumu sleduje pět „rizikových“ faktorů spojených se sociálním vyloučením s důrazem na mechanismy, které k sociálnímu vyloučení přispívají. Výzkumnými metodami jsou vstupní mapující rozhovory s experty, focus groups s významnými „systémovými“ aktéry, individuální hloubkové rozhovory s obyvateli sociálně vyloučených lokalit a etnografické pozorování. Důležité je zapojení perspektivy sociálních aktérů lokalit a zohlednění jejich interpretací vlastní situace. Analýza podrobně sleduje tato témata: *Podoba závislostí v sociálně vyloučených lokalitách, Finanční strategie obyvatel sociálně vyloučených lokalit, Bytová situace a bydlení, Kriminalita jako adaptační strategie a Důsledky sociálního vyloučení ve vzdělávacím procesu*. Jednotlivá témata jsou představena ve shodné struktuře – uvedení do tématu a zpracování dostupných sekundárních dat, interpretace obyvatel SV lokalit, interpretace „systémových“ aktérů a shrnutí za každou část.